

A zalaegerszegi cs. és kir. Hadifogolytábor felépítése 1915/16-ban

Az idei esztendőben emlékezik meg a vén kontinens és a világ a Nagy Háború kitörésének centenáriuma-ról. Mindannyian jól ismerjük I. Ferenc József császár és király Népeimhez! című kiáltványában 1914. július 28-án Bad Ischlben megfogalmazott sorait „Mindent megfontoltam és meggondoltam.” Majd kezdetét vette az emberiség addigi legnagyobb háborúja, amely rögtön elkezdte szedni az áldozatait, s számos katona esett hadifogságba ezzel nem kis feladatott adva fogságba ejtőiknek. Baja Benedek a Hadifogoly magyarok története című könyvben így ír az orosz hadifogságba esett katonáink ’fogadásáról’: „A világháború elején orosz fogságba eső katonáink megfelelő bánásmódban részesültek. Az orosz katona, főként a tiszt, megadja az ellenfélnek a megillető tiszteletet. Hiszen jól tudja, hogy: ma nekem, holnap neked, - a legközelebbi jövő ugyanilyen sorsot tartogathat az ő számára is.”¹

Nem sokkal a háború kitörését követően Csány László zalacsányi szülőházába hat orosz katonát szállítottak. Név szerint Dmitrij Malejev ezredest, Ivan Vojejkov, Pjotr Wroblewsky, Robert Weibert, és Pjotr Lapkov kapitányokat. Akik a magyar kormánytól zsoldot kaptak, s 24 magyar baka őrizte őket.² Rövidesen viszont a megnevezett hat tisztnél jóval több hadifogságba esett idegen katona elhelyezése merült fel egy Zalaegerszegen felépítendő hadifogolytáborban.

A tábor építésének okai a növekvő hadifogolylétszám miatt egyértelműek voltak. Ahogy ezt a Frankfurter Zeitung adatai is alátámasztották. A német

újság adatai szerint az Osztrák-Magyar Monarchiának és Németországnak összesen valamivel több, mint egymillió hadifoglya volt, s ebből 692 ezer volt az orosz, 237 ezer a francia, 50 ezer a szerb, 37 ezer a belga, s 19 ezer az angol.³

1915 tavaszán már a tervezett hadifogolytábor foglalkoztatta a zalaegerszegieket. Akik között az volt akkoriban „...a félelem, hogy ennek a rengeteg embernek az élelmezése az egerszegi amúgy is rendkívül magas élelmiszerárakat még feljebb fogja hajtani: teljesen alaptalan.”⁴ Szóltak a hírek a Zalamegye 1915- április 4-i számában. Majd rögtön meg is nyugtatták a helyi közvéleményt, mivel közölték, hogy a foglyokat a katonai raktárak készleteiből fogják élelmezni, s nem az egerszegi piacról szerzik be szükségleteiket.⁵ Bár ezen ígéretek ellenére a későbbiekben mégiscsak szabályozni kellett, hogy mikor lehet a fogolytábor lakóinak élelmiszert vásárolni az egerszegi piacon.

A tervek szerint a várostól északra Egervár irányában kihasználva a zalaszentiváni vasútállomás közelségét. Az egykor a honvédhuszárok számára fenntartott katonai gyakorlótéren kívánták felépíteni a 20.000 hadifogoly befogadására alkalmas tábort. E miatt több magas rangú katonatiszt érkezett a városba tárgyalásokat folytatni a hadifogolytábor miatt.⁶

A Magyar Paizs április 15-i száma már kész tényként közölte a táborépítést. Amelyek kezdetben mindösszesen 12 hét alatt szerettek volna felépíteni.⁷ A lap úgy tudta, hogy a rabok szőlőtelepe mellett még azon a héten elkezd három építőmester (Fuchs,

¹ Baja Benedek - Lukinich Imre - Pilch Jenő – Zilahy Lajos (Szerk.): Hadifogoly magyarok története. Második kötet, Az oroszországi hadifogság és a magyar hadifoglyok hazaszállításának története. Athenaeum, Budapest., 1930. 35. o

² MP XVI. évf. 29. sz. 1915.07.22. 2. o.

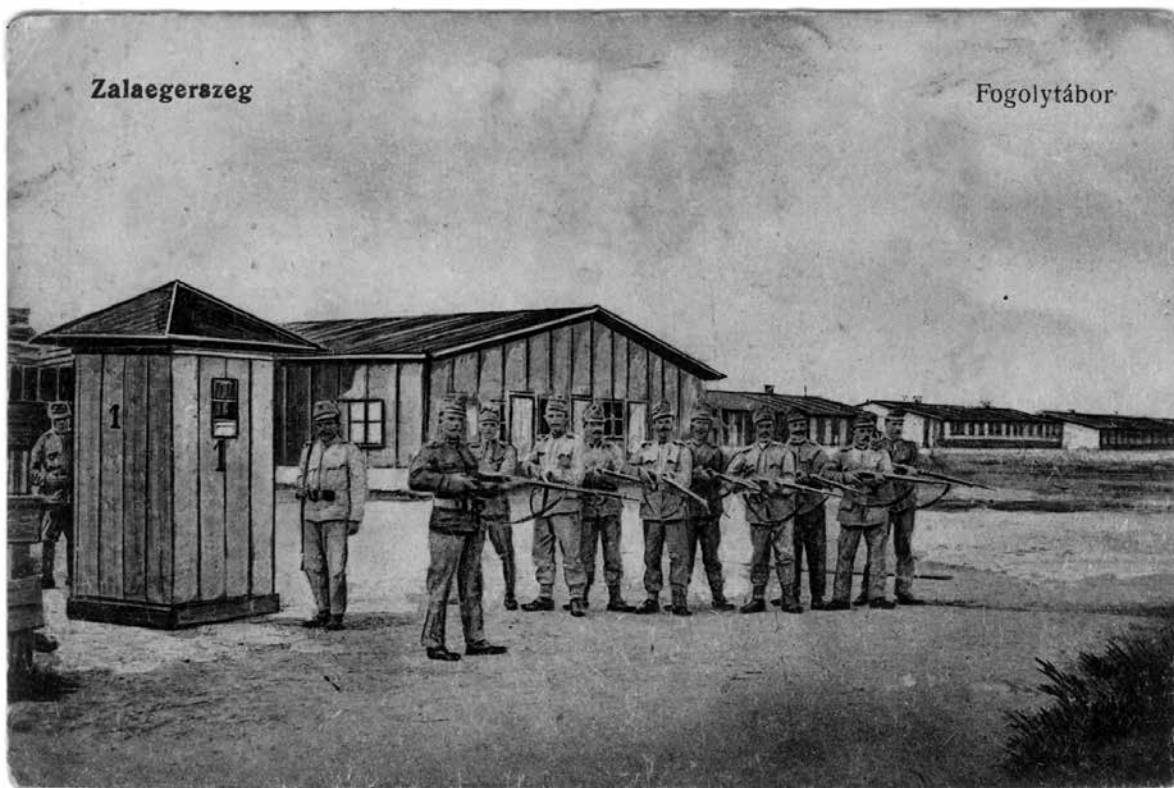
³ ZK 54. évf. 17. sz. 1915.03.01. 3. o.

⁴ ZM XXXIV. évf. 14. sz. 1915.04.04. 2. o.

⁵ ZM XXXIV. évf. 14. sz. 1915.04.04. 2. o.

⁶ ZM XXXIV. évf. 14. sz. 1915.04.04. 2. o.

⁷ MP XVII. évf. 6. sz. 1916.02.20. 2. o.

Őrség a hadifogolytáborban valamikor 1916 körül (Göcseji Múzeum)

Grósz, Morandini) vállalkozása a fogolytábor építését. Ekkor úgy vélték, hogy a beruházás eredményeként egy új város épül majd fel.⁸ A Zalamegye című lap már május 16-án arról számolt be, hogy Pózvánál vasúti kiterőt építettek a tábor számára,⁹ s egy hét múlva már jelentették olvasóiknak, hogy az építkezés gőzerővel halad. S a vállalkozók rengeteg munkást foglalkoztatnak, hogy a 12 hetes határidőt be tudják tartani, hogy a deszkaváros felépülhessen.¹⁰

Az építkezés kezdetén több probléma is felmerült, ezek közül az egyik az volt, hogy az alapozási munkálatok során még nem találtak iható vizet az addig megfúrt kutakkal. E mellett nagyobb probléma volt, hogy június elején híre ment annak, hogy a fogolytábort a Veszprém megyei Csóton építi fel a Fuchs és Grósz cég. Erről Morandini Tamás a vállalkozás alkalmazottja is beszámolt lányának, Máriának.¹¹

⁸ ZM XXXIV. évf. 14. sz. 1915.04.04. 2. o.

⁹ ZM XXXIV. évf. 20. sz. 1915.05.16. 2. o.

¹⁰ ZM XXXIV. évf. 21. sz. 1915.05.23. 2. o.

¹¹ ZM XXXIV. évf. 18. sz. 1915.05.02. 2. o., MP XVI. évf. 22. sz. 1915.06.03. 2. o., Megyeri Anna: „A földre építék, az égben bízom” A Morandini építészcsalád a Monarchiában. Salla Közhasznú Alapítvány, Zalaegerszeg, 2010. 188. o. továbbiakban: Megyeri 2010

Ekkor az addig felépített egy-két barakkot lebontották.¹² Végül elvetették azt a lehetőséget, hogy másutt húzzák fel a barakkvárost, amint arról a Magyar Paizs június 24-i száma beszámolt. *„Az orosz fogolytábor mégis meglesz Zalaegerszegen a 20 ezer ember számára. Közben, mikor előbb az építéshez kezdettek, új terv állott elő, hogy más város határán lesz, félbe is hagyták, amely változásról akkor hírt is adtunk. Pár hét múlva azonban a tervet visszaállították eredeti alapjára s most nagy lendülettel nekifogtak. Tíz épületet már fel is állítottak az említett szép erdei fennsíkon. 50 épület lesz, mindenikben 400 orosz fogoly s ezenkívül a kétezer ör számára külön. – A munkát tíz hét alatt kell elvégeznie a Fuchs-Grósz-Morandini vállalatnak.”*¹³ Rövidesen újabb hírek érkeztek az építkezésről. Amely azokban a hetekben rohamléptekkel haladt. Sikerült június végére 20 barakkot felépíteni, s egy újabb kút fúrása során, 36 méteren bővizű forrást találtak – a vizet megvizsgálták -, de 100 méter mélységig folytatták a fúrást, s végül meglelt a korábban hiányzó ivóviz.¹⁴

¹² ZM XXXIV. évf. 25. sz. 1915.06.20. 2. o.

¹³ MP XVI. évf. 25. sz. 1915.06.24. 3. o.

¹⁴ ZM XXXIV. évf. 26. sz. 1915.06.27. 2. o.

A beruházás gyorsaságának eredményeként július közepén már megteremtődött annak a feltétele, hogy ezer orosz hadifoglyot Zalaegerszegre szállítsanak. E mennyiség csak kis részét tette ki annak a létszámnak amelyre – 20 esetleg 30 ezer fő – tervezték a tábort. A foglyokat a m. kir. XXIV. népfőlkelő őrzészlőalj 2000 bakája felügyelte,¹⁵ akiknek a parancsnoka a nagylengyeli Ferenczy József csendőr őrnagy lett.¹⁶ A hadsereg ebben az időben elkezdte az őrségnek és a hadifoglyoknak beszerezni a létfenntartáshoz szükséges konyhai és étkezési eszközöket, s egyéb felszereléseket. Rövidesen megérkezett az újonnan felállított cs. és kir. Hadifogolytábor (K. u. K. Militärabteilung für das Kriegsgefangenenlager in Zalaegerszeg) parancsnoka Neszveda Richárd vezérőrnagy és helyettese Radl Emánuel huszár ezredes,

A zalaegerszegi cs. és kir. Hadifogolytábor szükségpénzei (Göcseji Múzeum)

¹⁵ 1916-ban a magyar királyi honvédelmi miniszter 126300/4. 1916 sz. rendelete alapján olyan katona, aki arcvonalbeli szolgálatra alkalmas volt, azt fogolytáborba – elvileg – nem lehetett szolgálatra beosztani. MNL ZML V. 1607. Zeg. v. polg. ir. 1916 3901-5522 62. d. 5125/1916. 1916.04.30.

¹⁶ MP XVI. évf. 28. sz. 1915.06.15. 3. o., Megyeri 2010 188, 220. o.

s híre jött annak is, hogy újabb 800 ezúttal mongol hadifogollyal gyarapodik a létszám Pózván.¹⁷

Ebben az időszakban Darányi Ignác a Hadifoglyokat Gyámolóító és Tudósító Hivatal nevében arra kérte a gazdákat, hogy bánjanak rendesen a munkára kapott hadifoglyokkal az aratás idején és tartsák be az egészségügyi és szociális követelményeket. S foglyot csak akkor vegyenek igénybe, ha nem áll rendelkezésre már helyi munkaerő. Darányi felhívta a figyelmet arra is, hogy az idegen foglyokkal való bánásmód meghatározza/meghatározhatja a hadifogságba esett magyarok katonákkal való bánásmódot is,¹⁸ ezért azt kérte, hogy a foglyokban ne az ellenséget lássák.¹⁹

A zalaegerszegiek körében jelentős érdeklődés volt ekkoriban a hadifogolytábor iránt, ebben az újdonságnak komoly szerepe volt, ahogy Matlák József a Zalamegye hasábjain összefoglalta: „Új szórakozást fedeztek fel az egerszegiek. Vasárnaponként, amikor elül a munka zaja, kimennek Pózva felé – muszkát [orosz] nézni. Egész karavánokat látni kifelé haladni, vagy vissza igyekezni... lehet akármilyen nagy a sár és zuhoghat bárhogyan az eső. Sok ember kíváncsiságát izgatja, hogy milyen lehet az élet ott a karámon belül? Mi van a „a világot jelentő deszkák” alatt, amely deszkákból az ideiglenes barak össze van róva.”²⁰ E nagy érdeklődésre való tekintettel Keresztúry József helyettes polgármester szeptemberben figyelmeztette a város polgárait, hogy senki se teheti be a lábát a tábor területére, s a parancsnokságot ez irányú kérel-

¹⁷ ZM XXXIV. évf. 30. sz. 1915.06.25.

¹⁸ A hadifogságba esett magyarok helyzetét jól szemlélteti az alábbi levél, amelyet a zalaegerszegi Vajda Géza hadapródjelölt írt családjának az oroszországi fogságból 1915-ben. „Herrn Áron Vajda in Zalaegerszeg Wlassics-utca 72. Lieber Vater. Am 14. Juni bin ich bei den Dorf a Helyzet gefangen. Was machen die Kindern der Rossz und Rettenetes. Jetzt geht es mir schon gut. Ich lasse mein Grossvater der Étkezés, und die Grossmutter Borzasztó grüssen. Mit den gefangenen von Przemysl sind wir zusammen. Mit mir ist der Kadett Kis, und Udvarba der Fänrich Vagyunk, der Lautenant Beszoritva. Oberlautenant Zsarolnak, und Ahol, der Hauptmann Lehet. Schreibe sofort auf diese Adresse. Kriegsgefangenen Vajda Géza Kadett asp. In Simbirsck an der Volga Ungarische Gruppe.” A levélbe elrejtett magyar szavakkal jelezte a fiatal hadapródjelölt a valódi helyzetét, amely e szavakat összerakva így foglalható össze: a helyzet rossz, rettenetes, étkezés borzasztó, kis udvarba vagyunk beszorítva, zsarolnak, ahol lehet. ZM XXXIV. évf. 32. sz. 1915.08.08. 2. o.

¹⁹ MP XVI. évf. 29. sz. 1915.07.22. 2. o.

²⁰ ZM XXXIV. évf. 31. sz. 1915.08.01. 1. o.

meikkel ne zaklassák, mert belépési engedélyt nem adnak ki.²¹ A folyamatosan építés alatt álló táborban szeptember során tbc-ben négy orosz katona elhunyt. Emiatt a Zalaegerszegen riadalom támadt, mert úgy hírelett, hogy a foglyok tífuszosok voltak.²² A Rémhírek miatt Nesweda Richárd vezérőrnagy a tábor főparancsnoka és a tábor főorvosa dr. Halász Vilmos kénytelen volt megnyugtatni az egerszegieket, hogy aggodalomra semmi ok, ugyanis a fogolytábor gondozott és tiszta,²³ s teljesen csatornázott, ami megakadályozza a járványnak a városba való átterjedését.²⁴ Ugyanakkor nemcsak megbetegedések keltették fel a helyi közvélemény figyelmét az egyre jobban benépesedő, de még épülőfélben lévő táborral kapcsolatban. Október 14-én a Magyar Paizs, arról adott hírt,²⁵ hogy néhány orosz megszökött a fogolytáborból, de a Szerbia felé menekülő katonákat elfogták.²⁶

1915 októberében már készen volt 40 db épület (e fűthető deszkaépületeket kátránypapírral vonták

be, s padlóval látták el)²⁷ amelyekben egyenként 400 foglyot kívántak elhelyezni. Ekkoriban 3500 hadifogoly és 1600 őr tartózkodott a hadifogolytáborban, amelynek a befogadóképességét bővíteni akarták annak érdekében, hogy akár 56 ezer fő is elférhessen ott. Akkoriban úgy gondolták, hogy azoknak a foglyoknak, akiknek nem jut majd hely a meglévő épületekben azokat ideiglenes barakkokban helyezik el.²⁸

Ugyanebben a hónapban október 6-án az építési vállalkozó Fuchs és Grósz céget a vármegye alispánjánál feljelentették, mert a vállalkozás által felvett fuvarosok azonosak voltak azokkal, akiket a nevezett cég a törvényhatósági utaknál kavicsszállításra alkalmazott. S emiatt el lettek vonva e fuvarosok az útépitésektől, emiatt kérte az alispán a város polgármesterét, hogy állapítsa meg kinek a megbízásából lettek felfogadva a fogolytábor építéséhez. Valamint azt kérte még az alispán, hogy a fuvarosok szerződéses kapcsolatban voltak-e a törvényhatósági utak építése miatt a Fuchs és Grósz céggel.²⁹

Az építkezésről, a tábor és a város kapcsolatának neuralgikus pontjairól 1916 februárjában már a következő tájékoztatást lehetett olvasni a helyi sajtóban: *„A legújabb hír szerint a február hó folyamán az összes irodák és tisztek elfoglalják táborbeli lakásukat! Vagyis Egerszeg megszűnik tábor lenni? Ez helyes; mert hiszen az örnek a fogoly mellett a helye. És fölteszem, hogy a tisztek részére is szép kényelmes barakkokat építettek. Igaz, hogy ha nálunk az emberek a jövőre is gondolnának, akkor a sok millió kiadáshoz hozzácsaptak volna még egy milliót és a fogolytábor alkalmas helyén a tisztek részére építettek volna néhány állandó jellegű, szilárdabb épületet, amelyek aztán ezen borzalmas háború elmúltával jók lettek volna huszárkaszárnyának! Ezzel a szegény várost is mentesítették volna egy nagy gondtól. Így majd egy óriási korhadt fahalmaz marad meg a nagy telepből. Eszmefuttatásom végére hagytam egy igen nagyon fontos kérdést. Mint mondják, a tisztek és az irodák is kiköltöznek, azonban továbbra is a mi postánkat akarják használni! Hát ez abszurdum volna! Itt össze kell fogni az egész városnak, segítségül kell hívni a vármegyét is, a postaigazgatóság-*

²¹ Megyeri 2010 188. o.

²² Ebben az időben Zalaegerszegen 3500, míg a megyében összesen 5000 hadifogoly volt, akik közül 30 főnek volt valamilyen megbetegedése, de semmilyen ragályos kórt egyiknél se mutattak ki, amit az egyik bécsi klinika is megerősített. MP XVI. évf. 37. sz. 1915.09.16. 2. o.

²³ A fogolytáborban jelentős gondot fordítottak a tisztaságra, a fertőtlenítésre. S a táborba érkező új hadifoglyokat előbb elkülönítették a többi fogva tartott katonától. ZM XXXIV. évf. 31. sz. 1915.08.01. 1. o.

²⁴ Itt kell megjegyezni, hogy szemben a Zalaegerszeg városában tapasztaltakkal, a pózvai fogolytáborban víztornyok segítségével táplált vízvezetékek valamint derítőkkel ellátott csatornák voltak. S a higiéniai viszonyok olyan jók voltak, hogy a tábor parancsnoksága nevében Ferenczy József csendőr őrnagy fel tudta ajánlani 1916 őszén a városba érkező erdélyi menekülteknek a fogolytábor fürdőit és mosodáit a hadsegélyező bizottság ülésén. Megyeri 2010 189. o.

²⁵ Az 1915. november 11-i számban arról tudósított a Magyar Paizs, hogy a fogolytáborban két orosz katona összeverekedett, s ennek következtében egyikük meghalt. A cikk szerint a tettest megbüntették. MP XVI. évf. 45. sz. 1915.11.11. 3. o.

²⁶ Zala vármegye alispánja az összes főszolgabírónak és polgármesternek jelezte, hogy a zalaegerszegi cs. és kir. Hadifogolytábor parancsnokságának 885/915 sz. megkeresése alapján az elfogott vagy csendőr-, rendőrkézre jutott hadifogoly szökevényekért 10 és 20 korona közötti jutalom jár, amit a táborparancsnokság előterjesztésére a pozsonyi katonai parancsnokság fizet ki saját belátása szerint. MNL ZML V. 1607 Zeg. v. polg. ir. 1917 3095-4658 69. d. 1297/1915. 1915.09.15., MP XVI. évf. 40. sz. 1915.10.14. 4. o.

²⁷ ZM XXXIV. évf. 31. sz. 1915.08.01. 1. o.

²⁸ Megyeri 2010 189. o.

²⁹ MNL ZML V. 1607/B Zeg. v. polg. ir. eln. biz. 1915-1917 357. d. 23299/ni1915

got is és a kormányhoz kell fordulni, hogy ezeknek az állapotoknak vége szakíttassék! Mindenekelőtt azonban a parancsnokló tábornok úrhoz kell fordulnunk. Ő méltóságát, mint egy kedves, figyelmes, barátságos s gavallér embert ismerjük. Ő bizonyára be fogja látni, hogy nincs értelme minket továbbra is megnyomorítani, akkor, amikor a tábornak külön megállóhelye van, amikor a foglyok közt és az őrség közt is bizonyára lesznek volt postaalkalmazottak. Én különben úgy vagyok informálva, hogy az eddig létező minden fogolytábornak külön postahivatala van. Miért ne legyen ilyen az egerszegi fogolytábornak is?³⁰

Végül a fogolytábor tisztii barakkjai 1916 márciusára elkészültek és ekkortól költöztek ki az őrség tisztjei és hivatalai a táborba, ezzel az aktussal gyakorlatilag a fogolytábor építése befejeződött.³¹

Maga a hadifogolytábor a pozsonyi katonai parancsnokság területéhez tartozott, s a zalaegerszegi mellett az alábbi településeken volt még ilyen jellegű tábor: Kenyérmező, Somorja, Ostffyasszonyfa, Hajmáskér, Sopronnyék, Csót, Boldogasszony, Nagymegyér, Nezsider.³²

A fogolytábor elhelyezése Zalaegerszeg számára gazdasági értelemben hasznot hozott, s eleinte a város lakossága is nagy örömmel vette tudomásul a szokatlan intézmény megtelepedését, de ahogy a háború egyre inkább elhúzódott, úgy változott a helyiek véleménye is a Pózván felépített barakkvárosról amint annak hangot is adtak 1917-ben a Magyar Paizsban: „*Kedves vendégek ezek a hadifoglyok és fogolyörök, akik pl. a zalaegerszegi fogolytáborban laknak és jóllaknak. Egy várost alkotnak. Hogyne? 20, vagy 30 ezer ember számára csinálták. Sok millióba került. Három Zalaegerszeg is kitelnék belőle. Ám a foglyok nincsenek mind itthon. Egyes gazdáknál vannak szanaszét, dolgoznak, s jobban élnek mint az itt ülők. De nem erről akarok beszélni: Hanem arról, hogy milyen jótéteménnyel vannak ezek irányunkban! Milyen híres, boldogságos város lett általatok ez a Zalaegerszeg! Mikor szerencsénk volt megszerezni ezt a nagy dicsőséget, hogy lett fogolytáborunk, mint lel-*

kendeztünk a nagy öröm miatt. Mennyi ember milyen nagy forgalom! Mekkora dicsőség! Hogy nekilendül az ipar és kereskedelem! Bizony szép dolog ez a dicsőség! És dicsőséges dolog az a boldogság! Ha meg akarsz venni egy krumplit 10 fillérért, a kereskedő megveszi az orrod elől húszért s eladja a fogolytábornak 25-ért. Mert ha nekünk civilbagázsnek nem muszáj is, de a katonának muszáj ennie. S annak van pénze. Mondok egy másikat és ez teljes valóság: Deszkás szekerekkel hordják ki a tőköt a fogolytábornak. Disznóink elől is eleszik az ételt. Egy tők volt hajdan 4 fillér, most 200 fillér, 50-szerre drágább. Dicsőséges Zalaegerszeg!”³³

A tábor 1915/16-os felépítése után bekapcsolódtak a hadifoglyok a környék gazdasági életébe, s csak teltek az évek, s újabbnál újabb fogolyszállítmányok érkeztek orosz, szerb, román és olasz hadifoglyokkal Zalaegerszegre, de ez már egy másik történet...

Rövidítések:

MP: Magyar Paizs

ZM: Zalamegye –Zalavármegyei Hírlap

ZK: Zalai Közlöny

MNL: Magyar Nemzeti Levéltár

ZML: Zala Megyei Levéltár

Zeg.: Zalaegerszeg

v.: város

polg.: polgármesterének

ir.: iratai

eln.: elnöki

biz.: bizalmas

³⁰ MP XVII. évf. 6. sz. 1916.02.20. 2. o.

³¹ Megyeri 2010 189. o.

³² A hadügyminisztérium 10. osztályának 1915/666000 számú rendelete alapján valamennyi Magyarország területére kiadott hadifoglyot a pozsonyi katonai parancsnokság területén lévő hadifogolytáborokba kellett felvenni. MNL ZML V. 1607 Zeg. v. polg. ir. 1917 3095-4658 69. d. 1297-1915, 1915.08.22.

³³ MP XVIII. évf. 24. sz. 1917.09.23. 1. o.